

О. ЗАЙЦЕВ

*доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук*

УДК 343.2/.7-057.4

Професор В. С. Трахтеров в історії харківської кримінально-правової школи

У статті висвітлено ключові моменти життєвого і творчого шляху професора В. С. Трахтерова. Проаналізовано науковий доробок вченого-криміналіста. Визначено його внесок у розробку проблем осудності й неосудності у радянському кримінальному праві. Зроблено висновок про значущість діяльності науковця у збереженні й розвитку харківської школи кримінального права.

Ключові слова: осудність, неосудність, школа кримінального права, Харківський юридичний інститут.

У 2014 р. виповнюється 130 років від дня народження Володимира Сергійовича Трахтерова (1884–1975). Його особистість обрана не випадково. Усе своє свідоме життя він пов'язав із наукою кримінального права та викладацькою діяльністю на кафедрі в Харківському юридичному інституті, ставши одним із яскравих представників його кримінально-правової школи.

Перш ніж перейти до аналізу кримінально-правових поглядів В. С. Трахте-

рова, слід звернути увагу на деякі ключові моменти його складного і насиченого життєвого та творчого шляху. Офіційно опублікованих біографій науковця декілька, однак вони містять суттєві розбіжності. Метою цього дослідження є з'ясування неточностей і висвітлення прогалин як у біографічних фактах, так і в науковому доробку вченого.

Володимир Сергійович народився 5(18) грудня 1884 р. у м. Бахмут Кате-

ринославської губернії (сьогодні – м. Артемівськ Донецької області) в купецькій сім'ї. Його батько С. Й. Трахтеров – спочатку бахмутський, а потім харківський купець першої гільдії, власник Товариства пивомедоваріння і Торговельного Будинку мукомельного виробництва в Бахмуті [1, с. 28]. У 1904 р. В. С. Трахтеров із золотою медаллю закінчив Бахмутську чоловічу гімназію. Ураховуючи статус і можливості сім'ї, він продовжив навчання за межами Росії. У 1905 р. навчався в Гейдельберзькому університеті імені Руперта і Карла (Німеччина) [2, с. 11]. У 1906 р. під час літнього семестру (до 02.10.1906 р.) вивчав кримінальне право на юридичному факультеті в Цюрихському університеті, про що свідчить архівний запис випускника № 16529 на сайті навчального закладу [3]. Потім зимовий семестр 1906/1907 навчального року він навчався на юридичному факультеті в Мюнхенському університеті Людвіга-Максіміліана [4, с. 136].

Після повернення в Росію В. С. Трахтеров вступає до юридичного факультету Імператорського Харківського університету, який успішно закінчує у 1910 р., отримавши диплом першого ступеня [2, с. 12]. Того ж року він «залишений при університеті для підготовки до наукової діяльності» на кафедрі кримінального права та судочинства юридичного факультету, якою завідував професор О. Д. Кисельов. У 1915 р. магістрант В. С. Трахтеров у засіданнях юридичного факультету «прочитав дві пробні лекції з кримінального права: одну – за власним вибором і другу на тему, задану факультетом». Його лекції були визнані факультетом задовільни-

ми. У результаті В. С. Трахтерову видано свідоцтво «на право викладання у званні приват-доцента» [2, с. 25]. Того ж року він розпочав викладацьку роботу в університеті на посаді приват-доцента (позаштатний). До 1919 р. він читав лекції із загальної теорії права в Харківському університеті, Комерційному інституті і на Харківських вищих жіночих курсах, заснованих Товариством взаємодопомоги працюючих жінок [2, с. 11]. У 1917 р. В. С. Трахтеров – секретар Товариства економічних і юридичних знань при університеті [5, с. 121–122].

Рядки його офіційно опублікованої біографії включають перебування у 1919 р. на посаді штатного доцента на юридичному факультеті «... університету, організованого при Тимчасовому уряді в м. Сімферополі» [5, с. 122]. Йдеться про викладання В. С. Трахтеровим кримінально-правових та процесуальних дисциплін на кафедрі кримінального права та судочинства юридичного факультету Таврійського університету в період з другої половини 1919 р. до листопада 1920 р. Окрім нього на кафедрі працювали такі відомі криміналісти, як М. М. Паше-Озерський, О. Д. Кисельов, Г. В. Демченко [6, с. 19]. Нетривалий час у 1920 р. науковець був професором філіалу Таврійського університету – соціально-юридичного інституту в Севастополі [2, с. 4].

Документального підтвердження відомостей про працю криміналіста в стінах Таврійського університету відшукати не вдалося [6, с. 23]. Можливо, саме з цими проблемами зіткнулись також автори опублікованого нарису, в якому

період роботи В. С. Трахтерова в Криму в 1919–1920 рр. взагалі не згадується [7, с. 267]. Дослідник діяльності вчених-криміналістів на юридичному факультеті Таврійського університету (1918–1920 рр.) П. С. Берзін доходить висновку, що саме завдяки відсутності в офіційно опублікованих біографіях даних його праці в Таврійському університеті, який функціонував за часів різних урядів (у тому числі й підпорядкованих командувачам білих армій) вчений намагався уникнути репресій із боку радянської влади, яких зазнав у 1920 р. інший представник колишнього Імператорського Харківського університету – О. Д. Кисельов [6, с. 23].

Надалі життя В. С. Трахтерова суттєво змінюється. Восени 1920 р. бойові дії в Криму завершилися встановленням радянської влади. Того ж року уряд радянської України приймає рішення про створення у столиці республіки на базі юридичного факультету Харківського університету Харківського інституту народного господарства. У 1921 р. Народний комісаріат просвіти УРСР затверджує В. С. Трахтерова професором правового відділення зазначеного інституту [5, с. 122]. Надалі статус і найменування навчального закладу неодноразово змінювалися, однак все своє подальше життя науковець залишається відданим кафедрі кримінального права.

Криміналіст володів англійською, німецькою, французькою мовами [2, с. 2]. Можливо, саме його освіченість стала підставою для його відрядження у 1924–1925 рр. до Німеччини, де науковець за дорученням Народного комісаріату просвіти УРСР перебуває «для виконання наукової роботи» [2, с. 2].

Професор В. С. Трахтеров брав активну участь у комісії з розробки проекту КК УРСР 1922 р. Як консультант кодифікаційного відділу Народного комісаріату юстиції (далі за текстом – НКЮ) УРСР працював у комісії з розгляду законодавчих пропозицій, де розроблявся КК УРСР 1927 р., а також брав участь у його обговоренні на колегії НКЮ. Він є співавтором у виданнях науково-практичних коментарів КК за редакцією М. Н. Гернета і А. Н. Трайніна 1924, 1925 та 1927 рр., а також коментарях КК за редакцією С. М. Канарського 1924, 1925 та 1928 рр., які здійснили значний вплив на правозастосовну практику [8, с. 66].

З 1930 р. В. С. Трахтеров – професор Харківського інституту радянського будівництва і права. У червні 1933 р. інститут перейменовано у Всеукраїнський комуністичний інститут радянського будівництва та права, а в 1937 р. він реорганізований Радою народних комісарів УРСР в Юридичний інститут НКЮ УРСР, де і продовжив свою роботу науковець [5, с. 122].

Вчені звання і ступені в радянських республіках були скасовані в 1918 р. і були знов введені постановою Раднаркому СРСР від 13 січня 1934 р. № 79 «Про вчені ступені та звання». Вища атестаційна комісія Всесоюзного комітету у справах вищої школи при Раді народних комісарів СРСР своїм рішенням від 23 березня 1938 р. затверджує В. С. Трахтерова у вченому званні професора по кафедрі «кримінальне право» [2, с. 28]. Фактично, влада визнала його рівень наукової і педагогічної майстерності навіть без захисту дисертації.

Одночасно науковця призначено завідувачем кафедри кримінального права Харківського юридичного інституту, обов'язки якого він виконує до жовтня 1941 р., коли німецько-фашистські війська захопили Харків. У зв'язку із хворобою криміналіст не зміг залишити місто [2, с. 17]. Без відповіді залишається питання, як вченому вдалось вижити в умовах окупації. Після звільнення 16 лютого 1943 р. радянськими військами м. Харкова, В. С. Трахтеров призначається завідувачем відділу народної освіти міського виконавчого комітету м. Харкова. Однак він виконує свої обов'язки менше місяця (з 19.02.1943 р. до 09.03.1943 р.) [2, с. 2], тому що німці вже 16 березня 1943 р. захоплюють Харків удруге.

За рішенням НКЮ СРСР В. С. Трахтеров із травня 1943 р. по травень 1945 р. виконує обов'язки професора, завідувача кафедри кримінального права в Ленінградському юридичному інституті ім. М. І. Калініна, який знаходився тоді в м. Джамбул Казахської РСР [9, с. 149]. У цей період, окрім навчального процесу, він працює над власною докторською дисертацією та є науковим керівником аспірантки Н. П. Грабовської, яка вже після війни у 1947 р. успішно захистила кандидатську дисертацію за темою «Кримінально-правова боротьба з розкраданням соціалістичної власності. (Закон 7 серпня 1932 р.)» [10, с. 28].

2 листопада 1945 р. НКЮ СРСР направляє В. С. Трахтерова до місця постійної роботи в Харківський юридичний інститут, де він спочатку професор, а з 1946 р. – завідувач кафедри кримінального права [5, с. 122]. У 1953 р. він звільнений із посади завідувача ка-

федри і до свого 80-річчя в 1964 р. виконував обов'язки професора. У 1964–1972 рр. – професор-консультант кафедри [2, с. 44, 55]. Окрім роботи в інституті, вчений двічі був депутатом Харківської міської ради депутатів трудящих у 1939–1941 рр. і 1945–1947 рр., де активно працював у комісії вищих шкіл [5, с. 122].

У стінах Харківського юридичного інституту під науковим керівництвом В. С. Трахтерова підготували та захистили кандидатські дисертації такі видатні вчені-криміналісти, як: Н. Ф. Яшинова «Питання призначення покарання за сукупності злочинів в радянському кримінальному праві» (1951 р.); В. В. Сташис «Боротьба зі спекуляцією в радянському кримінальному праві» (1954 р.), Л. М. Сугачев «Відповідальність за образу в радянському кримінальному праві» (1955 р.), В. В. Голіна «Погашення та зняття судимості в радянському кримінальному праві» (1972 р.). У свої студентські роки (1946–1948 рр.) майбутній професор М. І. Бажанов, готуючи наукові доповіді під керівництвом В. С. Трахтерова, робив перші кроки в науці кримінального права [11, с. 99].

Основна сфера наукових інтересів професора В. С. Трахтерова – дослідження проблем осудності та неосудності в кримінальному праві. Увагу криміналіста до цих питань можна пояснити тенденціями науки на початку минулого століття. Саме в той період гострою була дискусія між представниками класичної, антропологічної та соціологічної шкіл кримінального права про причини злочинності. Однією з таких причин вважалось наявність у особи психічного розладу. Особливий ін-

терес науковця до цих питань також пов'язаний із багатолітньою працею консультанта у відділі судово-психіатричної експертизи Українського психоневрологічного інституту (м. Харків) [9, с. 149].

Слід зазначити, що в Російській імперії до 1917 р. кримінальне законодавство, хоча і не містило поняття неосудності, але фактично описувало її формулу з використанням психологічного та медичного критеріїв. Радянська держава відмовилась від правонаступництва у праві, що привело до створення нового права, у тому числі кримінального. Законодавство перших років існування радянських Росії (1922 р.) та України (1922 р.) містило положення про некараність осіб, які вчинили злочини у стані хронічної душевної хвороби або тимчасового розладу душевної діяльності і не усвідомлювали свої дії. У 20-ті роки минулого століття В. С. Трахтеров спрямував свої творчі зусилля саме на проблему неосудності. Результатом стала низка наукових статей дискусійного характеру у провідних виданнях, зокрема: «Формула неосудності в кримінальному кодексі УРСР» (1923 р.), «Зменшена осудність в радянському кримінальному праві» (1925 р.), «Значення психічної дефективності в радянському кримінальному праві» (1926 р.), «Заходи соціального захисту щодо дефективних правопорушників» (1927 р.).

Логічним завершенням проведеного дослідження з цієї проблеми стала монографія науковця «Кримінальна відповідальність психічно неповновартих» (1930 р.). У ній автор докладно проаналізував не тільки дореволюційне росій-

ське і радянське законодавство, зокрема «Керівні начала з кримінального права РРФСР» 1919 р., КК РРФСР 1922 р., УРСР 1922 р., «Основні начала кримінального законодавства СРСР та союзних республік» 1924 р., КК РРФСР 1926 р., УРСР 1927 р, а й чинне на той момент зарубіжне кримінальне законодавство (Німеччина, Франція, Італія, Швейцарія, Голландія, Норвегія, Чехословаччина та ін.) та проекти КК зазначених країн. Із використанням широкого кола літературних джерел, у переважній більшості зарубіжних, В. С. Трахтеров піддав глибокому аналізу формулу та критерії неосудності, розглянув її типи, надав оцінку науковій проблемі зменшеної осудності, приділив увагу питанню застосування примусових заходів медичного характеру. Науковець відстоював формулу неосудності, побудовану за «змішаним» методом із використанням медичного та психологічного критеріїв; пропонував, аргументував і наполягав на законодавчих змінах, а саме: розширенні та уточненні медичного критерію неосудності та нагальній необхідності доповнення критерію психологічного вольовою ознакою [12].

Слід визнати, що поряд із науково значущими розробками в цій монографії містилося чимало хибних для сучасного кримінального права положень, які мали на той час широке поширення в радянській науці. Так, В. С. Трахтеров, поділяючи думку про відмову від вини та покарання, вважав, що підставою кримінальної відповідальності як для осудної, так і неосудної особи є вчинення нею суспільно небезпечного діяння. Тому й неосудний повинен під-

лягати кримінальній відповідальності, але лише із застосуванням до нього заходів соціального захисту не судово-виправного, а медичного характеру. Провідним у кримінальному праві визнавався принцип доцільності. По суті йшлося про відмову положень класичної школи кримінального права і перехід до розробок школи соціологічної. Ці наукові погляди були подолані радянськими науковцями, у тому числі В. С. Трахтеровим, наприкінці 30-х рр. ХХ ст.

У 1939 р. вчений публікує змістовну наукову статтю «Формула неосудності в радянському кримінальному праві», в якій він повертається до концепцій класичної школи, а саме визнання осудності передумовою вини та її форм [13]. Викладені положення В. С. Трахтеров відстоював на Першій науковій сесії Всесоюзного інституту юридичних наук (м. Москва, 27 січня – 3 лютого 1939 р.). Його доповідь «Неосудність за проектом КК СРСР» викликала значний інтерес у науковій громадськості. В її обговоренні взяли участь провідні криміналісти і судові психіатри СРСР. В. С. Трахтеров першим указав на неприпустимість змішування понять неосудності, невинуватості та некараності. Для уникнення помилкового тлумачення неосудності він запропонував легалізувати термін «неосудність» шляхом його вказівки в найменуванні статті. Вчений визначав медичний критерій, наводячи аргументи проти введення до нього «несвідомого стану». Автор, розкриваючи співвідношення критеріїв у формулі неосудності, обґрунтовував необхідність висунення на перший план психологічного критерію, який встанов-

лює тяжкість конкретного захворювання, визначаючи ступінь його впливу на психічні функції – свідомість і волю. Вченим поставлено і вирішено питання про емоційну ознаку психологічного критерію. В. С. Трахтеров обґрунтовував положення про можливість застосування поняття неосудності тільки до часу вчинення суспільного небезпечного діяння. Криміналіст виділяв особливі, відмінні від неосудності ситуації, коли особа захворіла на психічний розлад, який позбавив її здатності усвідомлювати свої дії або керувати ними після вчинення злочину, та обґрунтовував різну кримінально-правову оцінку цих випадків [14].

У 1952 р. В. С. Трахтеров подав до захисту до Московського юридичного інституту свою докторську дисертацію «Осудність у радянському кримінальному праві», яка була результатом його багаторічних досліджень. Дисертація являла собою фундаментальну розробку проблеми і була першою та єдиною працею у цій галузі науки. Дисертація складалась з 11 розділів: перші три з них присвячувались поняттю осудності, обґрунтуванню відповідальності, осудності, як елементу складу злочину; наступні чотири – неосудності та її критеріям; останні розділи містили матеріал про осудність у дореволюційній Росії, Франції, Німеччині, Англії, США. В. С. Трахтеров обґрунтовував відповідальність свободою волі – вибором людиною варіанта своєї поведінки, що зараз не викликає сумнів. Однак захист не відбувся. Автор був безпідставно обвинувачений у спробі протягти ідеалістичні ідеї в радянське кримінальне право [8, с. 68].

Незважаючи на відмову у захисті дисертації, В. С. Трахтеров продовжив наукову роботу з проблеми неосудності, результатом якої стала низка наукових праць у 50–60-ті роки минулого століття. Чимало положень дисертації, які автор опублікував, стали аксіомами і широко застосовувались у роботах багатьох криміналістів, відображаючи авторський пріоритет у вирішенні низки питань цієї складної міждисциплінарної проблеми. Необхідно зауважити, що ідеї В. С. Трахтерова про неосудність та її критерії були сприйняті розробниками Основ кримінального законодавства Союзу РСР та радянських республік 1958 р., а потім і кримінальних кодексів радянських Росії та України 1960 р.

Окрім означених проблем науки кримінального права, криміналістом опубліковані праці, присвячені роботі Міжнародного союзу криміналістів, Міжнародного кримінального і пенітенціарного конгресу, діяльності Всеукраїнського кабінету з вивчення особи злочинця. У статтях викладено авторське бачення таких проблем, як: кодифікація Загальної частини радянського кримінального законодавства; необхідна оборона, завдання покарання за радянським кримінальним правом; умовне засудження та погашення судимості, кваліфікація тілесних ушкоджень та ін.

Слід визнати, що як радянська наукова спільнота, так і сучасні дослідники, визнали значущість вкладу В. С. Трахтерова у вирішенні проблеми неосудності в кримінальному праві. 19 грудня 1984 р. у Харківському ордена Трудового Червоного Прапора юридичному інституті ім. Ф. Е. Дзержинського (нині –

Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого») відбулося розширене засідання кафедри кримінального права, присвячене сторіччю від дня народження професора [15]. Фахівцями з Владикавказу, Волгограда, Казані, Києва, Москви, Свердловська, Харкова зазначалось, що В. С. Трахтеров належав до тієї плеяди радянських криміналістів, які залишили помітний слід у науці кримінального права. У своїй доповіді професор В. В. Сташис звертав увагу на «високу ерудицію, фундаментальність праць, талант педагога, внутрішню культуру, скромність і принциповість» В. С. Трахтерова [15, с. 99].

Сьогодні, згадуючи свого вчителя, професор В. В. Голіна підкреслює «афоризматичність його текстології, тривалість роботи над кожною фразою у реченні, точність, чіткість і логічність формулювання думок, класичність стилю наукового матеріалу».

Вже після смерті вченого опублікована наукова робота «Осудність і неосудність в кримінальному праві (історичний нарис)» (1992 р.), в якій відтворено один із розділів рукопису його незахищеної докторської дисертації. Це видання підготовлено до друку учнями В. С. Трахтерова – професорами Української юридичної академії (м. Харків) М. І. Бажановим і В. В. Сташисом. Зі збереженням стилю автора та манери викладення матеріалу в ньому висвітлено питання осудності й неосудності в законодавстві і теорії дореволюційної Росії, Франції, Німеччини, Англії і США. Аналогів такої роботи не було ані у вітчизняній, ані у зарубіжній літературі. На сьогодні більшість розробле-

них В. С. Трахтеровим положень є аксіомами кримінально-правової науки України, значна їх частина закріплена в чинному законодавстві країн – колишніх республік СРСР.

Аналізуючи життєвий і творчий шлях В. С. Трахтерова, слід визнати, що для колективу кафедри кримінального

права Харківського юридичного інституту він став хранителем знань, ідей та підходів класичної школи кримінального права. Науковець зміг у буремні роки революцій, війн та репресій не тільки вижити, а й стати науковим і духовним наставником для славетної плеяди радянських вчених-криміналістів.

Список використаної літератури

1. Татаринов С. И. Роль государства и земских учреждений в правовом регулировании «питейного дела» в Донбассе в 18 – начале 20 ст. / С. И. Татаринов, Б. Н. Водважко // Zbiór raportów naukowych «Teoria i praktyka-znaczenie badań naukowych» (29.07.2013–31.07.2013). – Lublin : wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2013. – С. 26–32.
2. Особова справа Трахтерова В. С. // Архів Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого» (06.02.1946–28.08.1972). – 61 с.
3. Trachteroff Wladimir / Waldemar – Matrikeledition – Universität Zürich // <http://www.matrikel.uzh.ch/active//static/21609.htm>
4. Amtliches Verzeichnis des Personals der Lehrer, Beamten und Studierenden an der Königlich Bayerischen Ludwig-Maximilians-Universität zu München. Winter-Semester 1906/07. München 1906. Kgl. Hof-und Universitäts-Buchdruckerei Dr. C. Wolf & Sohn.-151s.
5. Професори Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого / редкол. В. Я. Тацій. – Х. : Кроссруд, 2009. – 144 с.
6. Берзін П. С. Вчені-криміналісти на юридичному факультеті Таврійського університету (1918–1920 роки) // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2013 року, м. Сімферополь-Алушта / відпов. ред. М. А. Михайлов, Т. В. Омельченко; Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського. – Сімферополь : ДІАЙПІ, 2013. – С. 19–23.
7. Харитоновна Е. Харьковская школа уголовного права / Е. Харитоновна, Ю. Пономаренко, В. Тютюгин // Право Украины. – 2011. – № 9–10. – С. 265–273.
8. Бажанов М. І. Кафедра кримінального права // Національна юридична академія України. 1920–1995. Історичний нарис. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого / гол. ред. В. Я. Тацій ; ред. і передм. В. В. Сташиса, 1995. – С. 64–75.
9. 80-річчя Володимира Сергійовича Трахтерова // Рад. право. – 1965. – № 3. – С. 149.
10. Петров Г. И. Ленинградский юридический институт им. М. И. Калинина в годы Великой Отечественной войны // Правоведение. – 1969. – № 1. – С. 22–31.
11. Баулин Ю. В. Марк Игоревич Бажанов // Криміналіст першодрукований : міжнар. наук.-практ. юрид. журн. – 2011. – № 3. – С. 98–109.
12. Трахтеров В. С. Кримінальна відповідальність психічно неповноартих. Праці кафедри «Проблеми сучасного права» та Правничного факультету Харківського інституту народного господарства. – № 5. – Харків : Держтрест «Харполіграф», школа ФЗУ ім. А. В. Багинського, 1930. – 256 с.
13. Трахтеров В. С. Формула невменяемости в советском уголовном праве // Учен. зап. Харьк. юрид. ин-та. – 1939. – Вып. 1. – С. 26–47.
14. Трахтеров В. С. Невменяемость по проекту УК СССР // Труды первой научной сессии Всесоюзного института юридических наук. 27 января – 3 февраля 1939 г. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – С. 162–169.
15. Баулин Ю. В. Памяти профессора В. С. Трахтерова / Ю. В. Баулин, А. И. Перепелица // Правоведение. – 1985. – № 5. – С. 99–100.

Стаття надійшла до редколегії 08.11.2013.

Зайцев А. Профессор В. С. Трахтеров в истории харьковской уголовно-правовой школы

В статье освещены ключевые моменты жизненного и творческого пути профессора В. С. Трахтерова. Проанализированы научные достижения ученого-криминалиста. Определен его вклад в разработку проблем вменяемости и невменяемости в советском уголовном праве. Сделан вывод о значимости деятельности ученого в сохранении и развитии харьковской школы уголовного права.

Ключевые слова: вменяемость, невменяемость, школа уголовного права, Харьковский юридический институт.

Zaitsev O. Professor V. S. Trahterov in the history of the Kharkov criminal law school

The article highlights the key moments of the life and career of Professor V. S. Trahterov. Analyzed the scientific achievements of forensic scientists. Determined by its contribution to the development problems of responsibility and irresponsibility in the Soviet criminal law. The conclusion about the significance of the scientist in the preservation and development of the Kharkov school of criminal law.

Keywords: sanity, insanity, school of criminal law, the Kharkov Institute of law.